(Okres) Louny 1939–1945

V okrese Louny, stejně jako jinde v českých krajích, žili po mnoho generací Romové ze skupiny takzvaných českých Romů. Tito Romové nebyli nikde trvale usazení a žili kočovným způsobem života. V tom byla jejich situace odlišná od Romů žijících na jižní Moravě, kterým se díky vstřícnému přístupu tamních šlechtických rodů dařilo od konce 18. století usazovat v moravských obcích. V Čechách se ale nenašel žádný takový šlechtický rod, který by měl zájem Romy usadit na svém panství.

Na Lounsku se tradičně zdržovaly rodiny Růžičků, našli bychom zde ale také s Romy s příjmením Vrba, Florián, Serynek nebo Kovář. Jméno Růžička bylo ale nejrozšířenější, což dokládá zpráva obce Strašov z roku 1941, která v reakci na pravidelné hlášení o počtu cikánů v obci uvádí: „*Nemáme vůbec cikánů, ani jiných Růžičků příslušníků*“. Čeští Romové vykonávali různé kočovné profese, jako bylo handlování s koňmi, opravy deštníků, výroba a prodej bačkor nebo drátenictví. Jednotlivé rodiny se většinou pohybovaly na svých ustálených trasách, které vedly přes obce v rozsahu maximálně dvou až tří sousedních okresů.

Zásadní přelom ve způsobu života romských rodin znamenala druhá světová válka a proticikánská opatření, která byla přijata brzy po jejím začátku. Protektorátní Ministerstvo vnitra vyhlásilo na podzim roku 1939 trvalé usídlení kočujících osob, které nařizovalo romským rodinám se nejpozději do konce ledna 1940 usadit. Z archivní složky spisů četníků uložené v Státním archivu Louny můžeme rekonstruovat, jak toto nucené usazení probíhalo, a jaké byly další osudy nedobrovolně usazených Romů. Obce měly v té době povinnost vytvářet Romům předpoklady pro jejich usazení. Ve skutečnosti se však někdy naopak snažily, aby k usazení na jejich katastru nedošlo.

Obce lounského okresu, ve kterých byly v roce 1940 usazeny romské rodiny

V lounském okrese se po vydání zákazu kočování trvale usadilo v osmi obcích celkem devět romských rodin, čítajících 55 osob.

Osmičlenná rodina Čeňka Růžičky byla usídlena v obci **Pochvalově**. Zde se až do léta 1941 zdržovala ve stanech, poté jim byla přidělena jedna místnost v obecním domku. Čeněk byl zaměstnán na silnici a jeho žena, syn a další člen rodiny pracovali jako zemědělští pracovníci. Děti nastoupily do místní školy. Později téhož roku začal Čeněk pracovat v místním kamenouhelném dole Jiřina.

V **Nové Vsi** byly nařízením okresního úřadu usídleny nejprve čtyři rodiny, a to Čeňka Růžičky, Aloise Floriána, Matěje Kováře a Anny Růžičkové. Obec si však soustavně stěžovala, že jejich počet je příliš velký, takže ani nemá možnost je zařadit do zaměstnání. Opakovaně řešila, že dochází k ničení lesů, které Romové používají jako palivo a snažila se rodiny z obce vystěhovat jinam. Rodina Anny Růžičkové odešla v červnu 1941 do nedalekého Peruce za prací. K září 1941 zde zůstaly jen dvě rodiny o celkem 7 osobách, které ani po roce a půl neměly k dispozici řádné bydlení a musely setrvávat ve stanech. Dospělí pracovali v zemědělství, zaměstnavatel s nimi byl spokojen. Na konci roku 1941 zajistila obec bydlení zbylým dvěma rodinám v obecní sušárně na ovoce, upravené na bydlení, kde ovšem neměly žádný nábytek. Podle hlášení z jara 1942 byl jejich zaměstnavatel s jejich prací v zemědělství postupně

stále spokojenější, protože jejich pracovní výkony se zlepšovaly.

Rodina Aloise Floriána a Berty Bernhardové byla výměrem okresního úřadu umístěna v dubnu 1941 do obce **Třeboc**. Po několika měsících se nakrátko přestěhovala do Horního Ročova, kde byla umístěna v malé světnici obecní noclehárny. Berta a její sestra si našly práci jako služebné, Alois na správě obecních cest. Podle jména se pravděpodobně nejednalo o etnické Romy, ale o osoby tzv. *světské*, na které (jakožto na osoby tzv. *žijící cikánským způsobem života*) se ovšem od doby platnosti Zákona o potulných cikánech z roku 1927 vztahovala stejná nařízení, jako na Romy. Na podzim roku 1941 tato rodina bydlela v obci Třeboc, kde byli ubytováni v jedné místnosti obecního domku.

V nedaleké **Smolnici** byla umístěna romská rodina Václava Serynka, jeho ženy Antonie Vrbové a jejich synů s příjmením Vrba v dřevěném domku, který jim postavila obec na vlastní náklady. Zpráva ze stejné doby konstatuje, že v domě nemají žádný nábytek. V březnu 1942 se rodina Serynkova odstěhovala do Kladna, kde si našla zaměstnání.

V obci **Brloh** se usadila čtyřčlenná rodina Karla Růžičky, který nejprve pracoval jako dělník v cihelně a poté v cukrovaru v Lounech. Zaměstnavatel byl s Růžičkou plně spokojen. Rodina žila ještě v roce 1941 v obytném voze, který si Karel Růžička nechal podezdít. Zpráva četnické stanice konstatuje, že si ve voze udržují “dosti slušný pořádek a projevují tak snahu se přiblížiti bytovou i životní úrovní místním obyvatelům.” Jeho děti se podle téže zprávy ve škole dobře učily i dobře chovaly. Rodina v obci podle hlášení četníků žila ještě na konci prosince 1942.

Ve **Slavětíně nad Ohří** se k 1. 2. 1940 trvale usadilo ve svých vozech 11 Romů z rodiny Jaroslava Růžičky, které postavili na kameny a snažili se živit podomním obchodem. Obec si na jejich počínání soustavně stěžovala, zejména na ničení lesů při sběru dřeva a jejich pracovní morálku. V březnu 1941 se rodina přesunula za prací na Novostrašecko, avšak po roce, v březnu 1942, sem byla postrkem nařízeným okresním úřadem v Hořovicích, kde údajně nedovoleně kočovali, opět vrácena a nadále zde žila v obytných vozech.

Největší počet Romů se usadil v obci **Peruc,** kde se k 1. únoru 1940 nalézalo celkem 24 Romů. V červnu 1940 však část z nich odešla za prací mimo okres. Rodina Jana Růžičky, která zůstala, bydlela ve vlastním voze. Ten stál na soukromém pozemku, což bylo důvodem stížností jeho majitele, který prohlašoval, že chce na pozemku vysázet brambory. Obec se bránila, že jiný vhodný pozemek nemá. Podle hlášení četníků neměli Romové žádná zvířata a byli zcela nemajetní. Muži z této rodiny dostali zaměstnání jako dělníci na stavbách a v cihelně. Dvě rodiny o počtu deseti osob bydlely ve vlastních obytných vozech také v sousedním **Telci.** Jedna rodina chovala kozu, jinak byli také zcela nemajetní. Muži si našli práci v zemědělství.

Konečná stanice: Lety u Písku

V době Protektorátu byly pro osoby, které neuposlechly nařízení o usazení, v létě roku 1940 otevřeny kárné pracovní tábory. Ty byly určeny podle dobové terminologie doslova „osobám štítícím se práce”: v Čechách v Letech u Písku a na Moravě v Hodoníně u Kunštátu. Kárné pracovní tábory na rozdíl od „cikánských táborů”, jež později na jejich místě vznikly, byly určeny pouze pro dospělé muže. Romové v

nich tvořili asi jen jednu pětinu z celkového počtu internovaných. Návrhy na zařazení osob do kárných pracovních táborů sestavovala představenstva obcí, proto se stávalo, že do nich byli zařazováni Romové pro svoji nepohodlnost, tedy v obcích, kde se chtěli Romů “zbavit”.

Z lounského okresu se v letech 1940-1941 dostali do kárného pracovního tábora tři romští muži z obce Peruc. Navržen k internaci byl také Jaroslav Růžička ze Slavětína, vyhrožováno navržením bylo také dalším Romům ze Slavětína a jistě také z dalších obcí.

V létě 1942 byl vydán výnos o potírání cikánského zlořádu, jehož součástí byl i soupis veškeré romské populace Protektorátu, který se uskutečnil 2. srpna 1942. Všechny osoby nad 14 let podchycené soupisem se měly napříště prokazovat již jen cikánskou legitimací. Občanské legitimace byly proto odňaty a zaměněny za cikánské i Romům usedlým.

Evidované osoby byly rozděleny na dvě skupiny. První skupina byla i s celými rodinami ihned odeslána do nově otevřených tzv. cikánských táborů v Letech a Hodoníně. Mezi takové osoby byla zařazena také čtyřčlenná rodina Anny Růžičkové z Nové Vsi, která byla hned dne 2. srpna 1942 deportována do Let u Písku. Do Let byli pravděpodobně posláni také Romové z Peruce: archivní složka četnické stanice z doby Protektorátu obsahuje záznam ze 7. srpna 1942, kde se hovoří o přepravě *obytného cikánského vozu* s *příslušenstvím o rozměrech 390x220x275 cm ze stanice Peruc do cikánského tábora v Letech u Písku*. Tam vůz zřejmě putoval za jeho majiteli.

Některým z výše uvedených rodin se podařilo odstěhovat mimo okres, avšak jaké byly jejich další osudy, a zda se jim podařilo se vyhnout genocidě, která skupinu českých Romů potkala, je nejisté.

Zřejmě nejlépe integrovanému Romovi Karlovi Růžičkovi, kterého veškerá hlášení četníků chválila, se podařilo udržet si ještě do konce roku 1942 všeobecnou občanskou legitimaci. Po odhalení této skutečnosti mu byla odebrána a byla mu přidělena legitimace cikánská. Jeho další osudy jsou rovněž neznámé.

Zdroje:

Státní oblastní archiv Louny. Fond Okresní úřad Louny I. NAD 77, karton 509 (spisy četníků).

Horváthová, Jana. 2005. Meziválečné zastavení mezi Romy v českých zemích (aneb tušení souvislostí. In: Romano Džaniben, Jevend 2005).

Horváthová, Jana 2002. Kapitoly z dějin Romů. Praha: Člověk v tísni.

Louny v letech 1945 až 1989

Původní romští obyvatelé lounského okresu, kteří bývají řazeni ke skupině tzv. českých Romů, byli v průběhu druhé světové války posláni do koncentračních táborů nebo rozptýleni neznámo kam. Každopádně, jejich jména se už nevyskytují na poválečných seznamech romského obyvatelstva, a tak jejich historii v této lokalitě můžeme považovat za ukončenou.

Louny však nezůstaly neobydleny Romy dlouho. Ihned po skončení války se sem totiž, stejně jako do dalších okresů českých zemí, začali vydávat za prací a lepším životem Romové ze Slovenska. Migrace Romů ze Slovenska do českých zemí začala krátce po válce a pokračovala i v následujících desetiletích. Byla způsobeno nejistou socioekonomickou situací, v níž se po válce ocitlo mnoho romských rodin na válkou zničeném Slovensku, a byla podporována mimo jiné i pracovními příležitostmi a možnostmi najít svůj nový domov v českých zemích. Během prvních let po válce ale nebyli nově příchozí Romové vítáni. Romové byli považováni za bezpečnostní riziko a obce velmi často viditelně usilovaly o snížení takzvaného „přílivu Cikánů“. Okolní obyvatelstvo v poválečném období nadále vnímalo Romy prizmatem nacistické ideologie jako asociály a problematické jedince.

Stejně tomu bylo i v lounském okrese. Ve zprávě místního národního výboru Louny ze srpna 1946 se tak dozvíme o žádosti MNV směrem k policejním orgánům (SNB), aby „*kočovné tlupy cikánů, potulných brusičů a pod. nebyly trpěny v okolí zdejšího města, poněvadž v dnešní době naprostého nedostatku pracovních sil lze tyto živly zařaditi do řádného pracovního procesu…*“

Na základě údajů z takzvaného *soupisu všech potulných Cikánů a ostatních tuláků práce se štítících, žijících po cikánsku,* provedeného ve dnech 18. – 23. srpna 1947, bylo v českých zemích celkem 16 752 Cikánů. Přesný počet Romů žijících v roce 1947 v dnešním okrese Louny (v té době rozděleném na dva samostatné okresy Louny a Žatec) není znám, je znám pouze počet Romů žijících v době registrace v Ústeckém kraji: 1166 osob. Podle policejního záznamu žily v Lounech v říjnu 1947 pouze dvě romské rodiny. Ve zprávě Krajského národního výboru z 18. září 1951 bylo v okrese Louny 82 osob označených za Cikány, z toho 73 ve městech Louny, a 117 v okrese Žatec.

Počet obyvatel tzv. cikánského původu byl po celou dobu komunismu bedlivě sledován, a na národních výborech se vedly podrobné seznamy romských obyvatel. Z nich můžeme vidět, že počty Romů v okrese se od padesátých let postupně zvyšovaly. Většinu romských obyvatel tvořili tzv. slovenští Romové, tedy dlouhodobě usazení Romové z různých regionů Slovenska. Ti sem mířili za prací v továrnách, na stavbách či státních statcích a zemědělských družstvech. Kromě nich se v období padesátých let po bývalém lounském a žateckém okrese pohybovaly také dvě příbuzensky spřízněné rozšířené rodiny olašských Romů, které čítaly asi šedesát osob. Tyto rodiny byly ještě před realizací Zákona o trvalém usídlení kočujících osob (č.74/1958 Sb.) nedobrovolně usazeny ve svých maringotkách na místě zvaném Ostrov u řeky Ohře v Žatci, zbylá část rodiny potom ve staré cihelně na okraji města Louny. Celostátní soupis kočujících a polokočujících osob provedený v únoru 1959, během kterého došlo k naplnění záměru tohoto zákona, přináší svědectví o různém přístupu těchto dvou (bývalých) okresů k realizaci tohoto zákona. Ten byl oficiálně namířený vůči kočujícím a polokočujícím osobám, nehledě na jejich etnický původ. Instrukce vydané k tomuto zákonu si však jednotlivé národní výbory vykládaly různě. V (bývalém) okrese Žatec postupovaly úřady podle etnického principu a do celkového počtu 372 osob zahrnuly v podstatě všechny osoby označené za „cikány“ bez ohledu na míru jejich „usedlosti/kočovnosti“; takto se do soupisu dostalo i velké množství Romů mnoho let bydlících a pracujících v tomto okrese. V Lounech byl zvolen nakonec jiný postup: do soupisu byly zahrnuty pouze (do nedávna) kočovné rodiny olašských Romů a dále ve velké míře tzv. osoby světské (většina z nich vykonávala kočovné profese). Ve městě Louny navíc nebyl do soupisu zahrnut žádný tzv. slovenský

Rom, pouze Romové olašští. Z předběžných soupisových archů z ledna 1959 můžeme vidět, že původně bylo plánováno do soupisu zahrnout také 135 Romů spadajících do kategorie *trvale usazených*; nakonec však do soupisu zařazeni nebyli. Místní národní výbor totiž rozlišoval ve svém přístupu k usazeným a kočovným Romům, jak lze vidět i v zápisu ze schůze z března 1959: „*Osoby cikánského původu jsou částečně ubytovány natrvalo v okresním městě a již se dobře přizpůsobily. Nově přišlí jsou však ubytováni pouze v provizoriích, např. v cihelně. V okresním městě nelze vůbec počítat s možností byť i sebehorších bytů s ohledem na 600 žadatelů o byt*.“ Některé menší obce okresu Louny zvolily jiný postup a do soupisu navrhly také sezónní romské pracovníky ze Slovenska pracující na státních statcích nebo v jiných podnicích.

V Lounském okrese se dostal do soupisu vysoký podíl světských osob, z celkového počtu zapsaných 192 osob bylo 113 světských, (tedy 58%), naopak *cikánů* jen 79 (42%). V době realizace postupu podle zákona č.74/1958 Sb. představovali olašští Romové (tedy jediní donedávna kočující) za oba okresy Louny a Žatec přibližně desetinu osob vzatých do soupisu.

Po realizaci soupisu byly veškeré zaznamenané osoby pojaty do evidence kočujících a polokočujících osob a byly až do doby úředního vyřazení ze soupisu nuceni zůstat žít na území okresu. Zapsaní byli zcela omezeni v možnostech své mobility a čelili různým asimilačním nástrojům a opatřením. U olašských Romů (a pravděpodobně také u kočujících světských) došlo také k zásahu do jejich majetku, když jim byli bez náhrady odebráni koně, což bylo jimi samotnými vnímáno jako bolestný zásah do jejich života.

Podrobná evidence ze strany národních výborů v dobách komunistického režimu se týkala všech tzv. *cikánských* rodin, avšak osoby zapsané v soupisu kočujících a polokočujících osob byly podrobeny obzvláště přísné kontrole ve více oblastech. Jako příklad lze uvést přístup úřadů i policejních složek k (dříve) kočovné rodině olašských Romů z rodiny Stojkových usazené i s jejich obytnými vozy a maringotkami v prostorách staré cihelny. K jejich násilnému usazení došlo minimálně rok před realizací soupisu (nejpozději v lednu 1958). Rodina o osmi nukleárních jednotkách čítající přes 30 osob byla násilně usazena v naprosto nevyhovujících podmínkách, bez elektřiny a bez přístupu k vodě, v prostorově vyloučeném prostředí daleko od ostatních obydlí i infrastruktury, v místě zcela nevhodném pro bydlení rodin s dětmi. Ačkoliv byly úřady zodpovědné za prohloubení sociální marginalizace této rodiny, ve zprávách, které o nich vedly, poněkud alibisticky opakovaně útočily na dodržování “starých zlozvyků“ z dob kočování. Ty měly z jejich pohledu stát za nevydařeným začleněním olašských Romů do místní společnosti. Zprávy z počátku 60. let hovoří o zvyšující se kriminalitě členů skupiny, avšak již neřeší příčiny tohoto stavu: naprostou prostorovou a sociální exkluzi skupiny, a zejména tím způsobený propad v rovině ekonomické. Sledovaným rodinám bylo znemožněno vykonávat jejich dosavadní ekonomické činnosti, které obnášely obchodování s koňmi nebo dalšími produkty. Tzv. *cikánské komise* zřizované státním aparátem opakovaně deklarovaly snahu nalézt pro olašské Romy zaměstnání. Avšak nabízené manuální pozice v továrnách nebo na státních statcích vůbec nereflektovaly kompetence, dovednosti ani preference těchto bývalých obchodníků s koňmi. Hlášení různých složek státního aparátu opakovaně konstatovalo nezdar zapojit olašské Romy do pracovního procesu, za čímž podle nich stála jejich špatná pracovní morálka, vyhýbání se práci a častá fluktuace, ale také to, že některé státní

podniky tyto osoby odmítaly zaměstnat. Během několika let si ale jednotliví Romové postupně našli pozice, které jim vyhovovaly (například v masokombinátu) a tak se ve zprávách z počátku 60. let objevuje v individuálních případech také chvála nad jejich dobrou pracovní morálkou.

Členové Komise pro občany cikánské národnosti při ONV Louny i další úředníci měli snahu o převýchovu olašských Romů na více frontách. Za tímto účelem podnikali opakovaně kontrolní návštěvy, ve kterých podrobně sledovali a popisovali chování Romů a čistotu jejich obydlí. V zápisech Komise pro občany cikánské národnosti jsou popisované zejména snahy najít pro Romy bydlení a zaměstnání, umístit děti ve škole nebo převzít kontrolu nad jejich zdravotním stavem. V zápisech se vedle toho objevuje také úsilí vyjednat s uličními výbory sousedícími se starou cihelnou převzetí dohledu nad chováním těchto rodin. Pro jednu z těchto rodin, nejlépe spolupracující s úřady, deklarovali snahu těmto přednostně zajistit „náležitý byt a izolovat je od ostatních“. Opakovaně se také pokoušely o změnu dosavadního způsobu oblékání, zejména u žen, kde bylo jako o nejvíce problematickém jevu hovořeno o *dlouhých sukních cikánských žen.*

Klíčovým úkolem plánované převýchovy ale mělo být zajištění vhodného bydlení bývalým kočovníkům. I přes ujišťování národních výborů v době těsně po soupisu, tedy na jaře 1959, že bude romským rodinám brzy nalezeno vhodné bydlení, nedošlo po mnoho let k vyřešení jejich neutěšené situace. Opakovaným argumentem MěNV Louny pro nemožnost ubytovat rodiny olašských Romů byl nedostatek volných bytů. O řešení nevyhovujícího bydlení ve staré cihelně se nakonec, na začátku roku 1963, postarala rodina Stojkova sama, když se několik rodin složilo a zakoupilo si společně rodinný dům s velkým dvorem, kam se nastěhovali a ukončili tak pětileté období nuceného setrvání ve staré cihelně.

Osoby vzaté do soupisu v únoru 1959 byly v následujících letech vedeny na národních výborech ve zvláštní evidenci. Měly ale možnost podat žádost o vynětí ze soupisu, čímž se na ně přestala vztahovat opatření vyplývající ze zákona č. 74/1958 Sb. vyjádření vedení státního podniku, místního národního výboru a případně i dalších stran. ONV Louny povolil vyjmutí lounských olašských Romů ze soupisu kočovných a polokočovných osob až v roce 1964, čtyřem osobám bylo povoleno vynětí ze soupisu až v roce 1968.

Podobná byla situace v Žatci. Z 25 olašských Romů k tomuto aktu došlo u tří osob v roce 1963, u dalších 8 osob v roce 1964 a u 14 osob až v roce 1966.

Bydlení v obytných vozech znamenalo významný faktor bránící vyjmutí z evidence kočovných a polokočovných osob. Většina olašských Romů byla vyjmuta ze soupisu až po přestěhování se do běžné zástavby. Naprostá většina z nich však brzy po vyjmutí místo bydliště opustila a začala si hledat práci a bydlení mimo okresy jim určené v době soupisu, což se ovšem paradoxně přechodně projevovalo jako návrat k životu v maringotkách: v nich žili do doby, než si sami našli bydlení dle svých představ.

Olašští Romové se po vyjmutí z evidence kočujících a polokočujících osob z lounského okresu odstěhovali. Avšak počet Romů v okresním městě se po celá šedesátá léta zvyšoval. Podle výkazu o počtu a pohybu cikánských obyvatel z konce roku 1968 žilo jen ve městě Louny 252 Romů, členů 51 rodin, v celém okrese potom celkem 1935 osob tzv. *cikánského původu.* Jejich počet se v dalších letech

nadále zvyšoval. Romové byli zaměstnáni v různých sektorech státního hospodářství až do počátku 90. let, kdy došlo, stejně jako jinde v Československu, k jejich hromadnému propouštění a k následnému nárůstu nezaměstnanosti, tedy k problému, který ohrožoval romské rodiny po následující desetiletí.

Zdroje:

Pavelčíková, N. (2004). *Romové v českých zemích 1945-1989*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu.

Sadílková, H.(2018): (Ne)chtění spoluobčané. Romové v poválečném Československu. In: Pažout, J., Kotrmann, K.: „Nechtění“ spoluobčané. Skupiny obyvatel perzekvovaných z politických, národnostních náboženských i jiných důvodů v letech 1945-1989. , Praha, Liberec: Ústav pro studium totalitních režimů – Technická univerzita v Liberci, pp.98-115.

Sadílková, H. (2020). The Postwar Migration of Romani Families from Slovakia to the Bohemian Lands. A complex legacy of war and genocide in Czechoslovakia. In: Adler. E.R. & Čapková, K.: Jewish and Romani Families in the Holocaust and its Aftermath. Rutgers University Press: New Bruswick, Camden, and Newark, New Jersey, and London. P. 190-217.

Zapletal, T. (2012). Přístup totalitního státu a jeho bezpečnostních složek k Romské menšině v Československu (1945-1989). Sborník Archivu bezpečnostních složek. Praha: Archiv bezpečnostních složek, Sv. 10: 13-83.

Národní archiv Praha. Fond 850/0/3 MV II-D Ministerstvo vnitra II Praha ,kk 1283

Státní okresní archiv Louny (SoA Louny): fonds:

- Okresní národní výbor Louny II Vnitř
- Okresní prokuratura Louny r. 1960–1965
- Městský národní výbor Louny
- Okresní úřad Louny I
- Okresní národní výbor Žatec
- Městský národní výbor Žatec